

**ПАМ'ЯТІ ДОКТОРА ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК,
ПРОФЕСОРА КАФЕДРИ СОЦІОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ
СОЦІАЛЬНИХ НАУК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. І.МЕЧНИКОВА
ІРИНИ МАРКІВНИ ПОПОВОЇ**

Біографія Попової Ірини Марківни

Ірина Марківна Попова народилася 3 березня 1931 року в Ростові-на-Дону в сім'ї представників технічної інтелігенції. Батько — Попов Марко Апкарович, інженер-технолог за фахом, у роки Великої Вітчизняної війни був секретарем Краснодарського міськкому КППС із промисловості, одним із організаторів партизанського руху на Кубані, у 1942 році загинув під Краснодаром під час виконання бойової операції. Мати — Астахова Віра Миколаївна, інженер-технолог за фахом, померла 1964 року в Одесі.

Ірина Марківна була першим в Україні доктором філософських наук зі спеціальності “прикладна соціологія”, однією з фундаторів сучасної української соціології. Спеціалізувалася із проблем соціальної філософії, загальної соціології, соціологічної методології, економічної соціології, соціології праці, соціального управління, соціології особистості.

Інтерес до філософських питань остаточно визначився вже у школі. Але в абстрактних філософських побудовах найцікавішими для І.Попової були проблеми людини, її життя в суспільстві, залежність людей від суспільства і їхня можливість впливати на нього. Прихід Попової до соціальної філософії й соціології, таким чином, був не випадковим. У 1953 році вона з відзнакою завершила навчання на філософському факультеті Ленінградського державного університету. Аспірантуру закінчила в Московському державному університеті по кафедрі історії філософії. Науковим керівником її був відомий філософ Т.Ойзерман. У травні 1961 року Вчена рада Московського державного університету присудила їй ступінь кандидата філософських наук. Кандидатська дисертація була написана на тему “Психологізм як характерна риса сучасної американської соціології”. У червні 1976 року Вченою радою Ленінградського державного університету І.Поповій був присуджений ступінь доктора філософських наук за спеціальністю “прикладна соціологія”. Темою докторської дисертації було “Стимулювання як спосіб управління трудовою діяльністю”.

Упродовж 1950–1970-х років Попова працювала лаборантом, асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри філософії Одеського державного університету ім. І.Мечникова. Попервах Ірини Марківни доводилося читати лекції з філософії на дуже різних факультетах Одеського державного університету — фізичному, хімічному, механіко-математичному, філологічному. Вона мусила тямити в найрізноманітнішому матеріалі, дуже далекому від соціальної філософії й соціології. Але це сприяло розвитку навичок з обґрунтування сформульованих положень, строгості суджень і доказів. Найбільшою мірою викладацька діяльність І.Попової виявилася пов'язаною зі сферою соціології, коли вона почала працювати з істориками — розроблення філософського курсу для історичного факультету прищепило їй смак до теоретичної соціології. Крім того, викладання на історичному факультеті вилилося в те, що значну частину її учнів становлять випускники саме цього факультету. Назагал І.Поповою підготовлено понад 20 кандидатів філософських, економічних і соціологічних наук.

У 1969 році Ірина Марківна Попова при кафедрі філософії Одеського державного університету ім. І.Мечникова створила науково-дослідницьку соціологічну групу, що здійснювала дослідження на Одеському судноремонтному заводі ім. 50-річчя Радянської України. У 1970–1975 роках І.Попова, як завідувачка відділу соціології Одеського відділення Інституту економіки Академії наук УРСР, створила тут подібну науково-дослідницьку соціологічну групу, що охоплювала своїми дослідженнями судноремонтні заводи вже СРСР у цілому. Дослідження проводилися також і в морських портах. У цей час І.Поповою та її колегами з науково-дослідницької соціологічної групи була розроблена методична база для оперативної соціологічної роботи на промислових підприємствах. У 1975 році Попова й основний склад науково-дослідницької соціологічної групи повернулися до Одеського державного університету ім. І.Мечникова, де при кафедрі філософії гуманітарних факультетів був створений соціологічний підрозділ, співробітники якого вивчали громадську думку і соціальне самопочуття населення, його матеріальне становище і соціально-економічні й політичні

орієнтації, а також електоральну поведінку, міжнаціональні відносини, культурно-мовну ситуацію й багато інших феноменів масової свідомості та поведінки. Про результати своїх досліджень Попова і члени науково-дослідницької соціологічної групи постійно інформували громадськість міста й управлінські структури — через засоби масової інформації, а також численні довідки, що надсилалися до різних управлінських і громадських організацій. У ЗМІ Попова та її колеги опублікували не один десяток статей, в яких аналізувалися результати досліджень. Зараз частина співробітників цього соціологічного підрозділу (якого вже не існує) працюють в одеському інформаційно-дослідницькому соціологічному центрі “Пульс”, продовжуючи аналогічні дослідження; інші — викладають в Інституті соціальних наук Одеського національного університету, в Хайському університеті (Ізраїль); працюють в Інституті соціології Російської академії наук. Відзначимо також, що І.Поповій довелося бути науковим керівником більш як 30 науково-дослідницьких робіт із прикладної соціології.

У 1975–1992 роках професор Попова була завідувачкою кафедри філософії й загальногуманітарного знання гуманітарних факультетів Одеського державного університету ім. І.Мечникова, а з березня 1992 року — від дня створення кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.Мечникова — професором цієї кафедри.

Ірині Марківні Поповій пощастило навчатися й тісно співпрацювати з такими фундаторами радянської соціології, як росіяни В.Ядов, А.Здравомислов, Б.Грушин, Т.Заславська, Ю.Левада, Р.Ривкіна, Г.Осіпов, І.Кон, М.Лапін, Ю.Замошкін і наші співвітчизники В.Чорноволенко, В.Оссовський, О.Якуба. Особиста дружба пов'язувала Ірину Марківну та її чоловіка — доктора філософських наук, професора Леоніда Миколайовича Курчикова із відомим істориком Р.Медведевим. І.Попова особисто знала багатьох “шістдесятників” — Л.Карпинського, Ю.Красіна, Г.Щедровицького, цілком поділяла їхні погляди та настрої.

До жодної наукової школи себе не відносила. Але визнавала особистий вплив на її формування як дослідника, по-перше, Ю.Замошкіна, котрий дуже багато зробив для відродження й утвердження вітчизняної соціології, й, по-друге, відомого філософа і логіка А.Уймова.

І.Попова є автором концепції стимулювання як якісно відмінного від ціннісно-нормативного способу регулювання людської поведінки та концепції “подвійності людського досвіду” (предметно-практичного та символічного), яку вона використовувала з метою інтерпретації опитувань населення, що проводилися в пострадянському просторі. Вона запровадила в соціологічний ужиток поняття “повсякденна ідеологія”, показавши його евристичність і доцільність роботи з ним під час соціологічного аналізу проблем еволюції повсякденної свідомості.

Помітним явищем у науковому житті України став вихід друком нових навчальних посібників із соціології в рамках програми “Трансформація гуманітарної освіти в Україні”. Одним із найкращих навчальних посібників, реалізованих у рамках цієї програми, виявилася книжка І.Попової “Соціологія: Пропедевтичний курс” (К., 1998), видана українською та російською мовами. Поповою розроблено й упроваджено в програму підготов-

ки одеських студентів-соціологів такі курси, як “Вступ у спеціальність”, “Соціологія особистості”, “Методологія і логіка наукового дослідження”. Вона є також автором розділу в підручнику з економічної соціології (Розділ 2. Соціальна сфера економічної життєдіяльності суспільства // Економічна соціологія : Навчальний посібник / За ред. В.Пилипенка). — К., 2002. — С. 33–77).

У 1980-ті роки І.Попова була членом Правління Радянської соціологічної асоціації та членом Комітету з професійної етики, від 1991-го до 2003 року — головою Бюро Південно-Українського відділення Соціологічної асоціації України, до 2004 року — членом Правління САУ, а від 2004-го — членом Комісії з етики САУ. 23 квітня 1998 року рішенням III з'їзду САУ І.Попову було обрано почесним членом цієї асоціації. Вона брала участь у розробленні Кодексу професійної етики соціолога САУ, затвердженого V з'їздом САУ 20 травня 2004 року. На VI (позачерговому) з'їзді САУ, що відбувся в Харкові 14 квітня 2007 року, була обрана головою Комісії з професійної етики САУ й очолювала цю Комісію до самої своєї смерті.

Наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років Ірина Марківна була членом чи не єдиних тоді громадських організацій, що обстоювали принципи демократії, — Народного Руху України та Історико-просвітницького, правозахисного і благодійного товариства “Одеський Меморіал”.

Результати наукових і практичних досліджень І.Попової втілилися у більш як 80 публікаціях, до числа яких належать підручники, навчально-методичні посібники, монографії й десятки статей, значна частина яких опублікована в таких виданнях, як “Вопросы социологии”, “Социологические исследования”, “Філософська і соціологічна думка”, “Социологический журнал”, “Соціологія: теорія, методи, маркетинг” та ін.

У 2006 році Ірина Марківна Попова видала історико-соціологічні нариси “1989–1991. Діагноз часу (одесити про себе та зміни в суспільстві)”, метою яких є характеристика повсякденної свідомості в період кризи “перебудови”.

Ірина Марківна Попова несподівано померла 28 травня 2008 року.

29 травня 2008 року Південно-Українське відділення САУ та Інститут соціальних наук Одеського національного університету ім. І.Мечникова ухвалили рішення, згідно з яким надалі пам'яті І.Попової присвячуватиметься щорічна Міжнародна наукова конференція “Одеські соціологічні читання” (перші Читання відбулися восени 2007 року за активної участі Ірини Марківни).

*ОЛЕКСАНДР ПАНКОВ,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету ім. І.Мечникова*